

Ewa Kobyłecka

Uniwersytet Zielonogórski

PYTANIA I ODPOWIEDZI. UCZNIOWIE GIMNAZJUM CZYTAJĄ ELEMENTARZ ETYCZNY KAROLA WOJTYŁY

*Życie samo w sobie nie jest ani dobre, ani złe,
jest miejscem na dobro i zło wedle tego, czym
je zapełnicie.*

(Michel de Montaigne)

*Wymagajcie od siebie, nawet gdyby inni od was
nie wymagali.*

(Jan Paweł II)

Rozważania wstępne

Egzystujemy w czasach, które cechują relatywne oceny ludzkich działań, zagubienie aksjologiczne, bezradność (czasem obojętność) wobec przejawów szerzącego się zła. Coraz częściej miarą jakości człowieka są jego atrakcyjność i sprawność fizyczna, popularność, niezależność finansowa, zaradność życiowa. Skromność, bezinteresowność, uczciwość, prawdomówność są postrzegane za słabość, przejaw naiwności. Masowe media dostarczają młodzieży wątpliwej wartości wzorce osobowe, zanikają autorytety. Rodzice i nauczyciele mają dla swoich wychowanków niewiele czasu. W placówkach edukacyjnych młodzi ludzie rzadko analizują złożone problemy moralne, dyskutują na temat sztuki odróżniania wartości od antywartości.

Etyka zajmuje się określaniem tego, co jest dobre, a co złe na postawie refleksji o skutkach ludzkiej działalności, wskazuje zasady, normy postępowania, „jest zbiorem twierdzeń, sądów, które jakkolwiek niewątpliwie są nastawione na to, aby kierować czynami, niemniej znajdują się do tych czynów w takim stosunku jak swoista teoria do

samej praktyki”¹. Przedmiotem etyki jest „cała dobrowolna działalność człowieka, za którą jest on odpowiedzialny i która się obraca około podstawowych jego obowiązków i uprawnień prowadzących go do pełni rozwoju duchowego i do urzeczywistnienia właściwego im celu”². Cel wywiera na każdą czynność swój wpływ, zaczyna ją i kończy³.

Wiedzę na temat tego, co jest właściwe, człowiek czerpie z własnej natury, wykorzystując umiejętność rozumowania. Bowiem: „Rozum nie tylko jest zdolny do poznawania rzeczywistości podmiotowej oraz przedmiotowej, ale również do jej wartościowania. Dostrzega w niej przeto dobra oraz hierarchię dóbr – i to staje się podstawą sądów normujących”⁴. Wartości duchowe są – zdaniem wielu mędrców – cenniejsze, ważniejsze niż dobra materialne. Przybierają postać idei, których człowiek broni i dla których jest gotów do poświęceń i ofiar.

Karol Wojtyła zauważał, że człowieka cechuje pragnienie doskonalenia się, dlatego jest on nieustannie aktywny. Przekształca siebie i rzeczywistość go otaczającą. Samorealizuje się poprzez czyny we wspólnocie z innymi. Poszukuje prawdy o istnieniu osobowym, człowieczeństwie, godności, wolności, sprawiedliwości. Tworząc język etyki, uczy się pomnażać dobro, obdarzać ludzi bezinteresowną miłością, żyć mądrze i odpowiedzialnie, w zgodzie z nakazami sumienia.

Elementarz etyczny ukazywał się w „Tygodniku Powszechnym” w latach 1957-1958. Już sam tytuł sugeruje, że dzięki niemu możemy się nauczyć podstaw działania właściwego dla ludzi roztropnych i prawych oraz „czytania rzeczywistości moralnej i pisania czynami własnego życia”⁵. Ten zbiór rozważań miał i nadal ma na celu przybliżenie człowiekowi tajemnicy dobra, wskazanie sposobów postępowania zgodnych z przyjętymi przez etykę chrześcijańską normami. Późniejszy papież był wtedy wykładowcą, docentem, kierownikiem Katedry Etyki Wydziału Filozoficznego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego; na swoich spotkaniach ze studentami rozprawiał o powinnościach i doskonałości moralnej osoby ludzkiej. Wtedy i później wszechstronny rozwój przedstawicieli młodego pokolenia był dla niego najważniejszym celem szeroko pojętej edukacji.

Minęło prawie sześćdziesiąt lat od powstania tego wyjątkowego dzieła. Współcześnie dobro bywa coraz częściej widziane subiektywnie. To już nie jest bezinteresowne dobro dla innych, lecz przede wszystkim dobro własne jednostki, odbiegające od altruizmu, ofiarności, solidarności oraz miłości bliźniego. W naszym społeczeństwie zaczynają dominować postawy roszczeniowe, większość troszczy się głównie o siebie i krąg osób mu najbliższych. Natomiast autor *Elementarza* napisał: „Prawda o dobru opiera się na

¹ K. Wojtyła, *Elementarz etyczny*, Lublin 1983, s. 21.

² J. Woronecki, *Katolicka etyka wychowawcza*, t. I, Lublin 1986, s. 33.

³ *Ibidem*, s. 63.

⁴ K. Wojtyła, *op. cit.*, s. 35.

⁵ J.W. Gałkowski, *Wstęp*, [w:] K. Wojtyła, *op. cit.*, s. 6.

zrozumieniu natury człowieka oraz jego celów, dobrem bowiem jest to, co odpowiada naturze z uwagi na cel samego bytu⁶. I dalej: „Dobrem jest to, co wywołuje dążenie, co pobudza do działania⁷”.

Znaczenie wartości moralnych dla rozwoju osobowego podmiotu

Człowiek uczy się dobra poprzez poznawanie (dostrzeganie, wyodrębnienie spośród innych), rozumienie (zdefiniowanie, uchwycenie sensu), akceptowanie (aprobowanie), respektowanie i pomnażanie wartości moralnych, które są „obiektywnymi kwalifikacjami postaw, zachowań i działań konkretnych osób⁸”. To: „wzory, czyli ideały postępowania [...], odnoszące się do poszczególnych kategorii działania ludzkiego [...] wyrażające doskonałość, która nie tylko odpowiada tym działaniom i w nich się urzeczywistnia, ale urzeczywistniając się w nich doskonali równocześnie człowieka jako osobę⁹”.

Wartości moralne przysługują postępowaniu, czynom człowieka, jego decyzjom, intencjom, zamiarom, osobowemu „ja”¹⁰ i muszą być realizowane świadomie, dlatego konieczne jest zdobywanie o nich wiedzy. Możemy wyróżnić następujące cechy wartości moralnych:

- 1) są one wartościami osoby (tylko osoby mogą być ich nosicielami);
- 2) ich urzeczywistnianie zakłada jako warunek wstępny wolność człowieka;
- 3) mają charakter powinnościowy;
- 4) są realizowane poprzez czyny;
- 5) wiążą się z ze specyficznymi moralnymi pojęciami, takimi jak kara i sumienie;
- 6) ich posiadanie jest dla jednostki znaczącym dobrem¹¹;
- 7) są transcendentne;
- 8) nie można ich przeżywać¹².

Rozwój umysłowy oraz moralny człowieka są ze sobą powiązane. Rozwój moralny obejmuje: a) poznanie, czego grupa społeczna oczekuje od swoich członków (jest to wyrażone w przepisach prawnych, zwyczajach i zasadach); b) kształtowanie sumienia; c) kształtowanie poczucia winy i wstydu; d) okazje do interakcji społecznych, dzięki którym jednostka dowiaduje się, czego inni od niej oczekują¹³. Zasady służą za podstawę pojęć moralnych, te z kolei są podstawą norm moralnych. Obowiązkiem

⁶ K. Wojtyła, *op. cit.*, s. 33.

⁷ *Ibidem*, s. 39.

⁸ A. Siemianowski, *Szkice z etyki wartości*, Gniezno 1995, s. 107.

⁹ T. Ślipko, *Zarys etyki ogólnej*, Kraków 1984, s. 181.

¹⁰ Por. W. Cichoń, *Wartość. Człowiek. Wychowanie*, Kraków 1996, s. 54.

¹¹ Por. P. Orlik, *Fenomenologia świadomości aksjologicznej*, Poznań 1995, s. 129-130.

¹² Por. A. Siemianowski, *op. cit.*, s. 111-113.

¹³ Por. E.B. Hurlock, *Rozwój dziecka*, Warszawa 1985, s. 236-237.

rodziców, wychowawców i opiekunów jest przekazywanie kolejnym pokoleniom informacji o właściwych relacjach między ludźmi, wspieranie rozwoju społecznego i duchowego podopiecznych¹⁴.

Elementarz etyczny to kompendium wiedzy o dobru i wartościach moralnych (bezinteresowności, miłości, miłosierdziu, odpowiedzialności, pokorze, sprawiedliwości, wolności). Niewątpliwie posiada walory uniwersalne, warto go wielokrotnie przeczytać, przemyśleć i przeżyć. Chcę przedstawić wybrane uwagi gimnazjalistów na temat tego dzieła, które jest niestety rzadko przywoływane i analizowane w polskich szkołach.

Młodzi ludzie między 13. a 16. rokiem życia zastanawiają się nad tym, kim są i jakimi mogliby być w przyszłości. Zaczynają ich interesować zagadnienia światopoglądowe. Filozofowanie osób dorastających charakteryzuje: przyjmowanie skrajnych stanowisk, pragnienie wiedzy absolutnej. Zgodnie z teorią rozwoju moralnego L. Kohlberga osoby w okresie adolescencji przechodzą z trzeciego – konwencjonalnego poziomu rozwoju (stadium orientacji na dobrego chłopca / miłą dziewczynkę; stadium orientacji na porządek społeczny) na czwarty poziom – pokonwencjonalny (stadium orientacji na umowę społeczną; stadium orientacji na ogólnie obowiązujące zasady etyczne)¹⁵. Zagadnienia związane z moralnością są dla młodzieży ważne, ponieważ w okresie dorastania reprezentanci młodego pokolenia zaczynają w sposób świadomy kształtować charaktery, podejmują wysiłek samodoskonalenia się poprzez „potwierdzenie swego człowieczeństwa i pokonywanie słabości, poznawanie prawdy w świetle rozumu i wiary oraz służenie dobru w postępowaniu uczciwym, wielkodusznym, szlachetnym”¹⁶.

Wyniki przeprowadzonych badań

Na początku 2017 roku zostały przeprowadzone badania w dziewięciu szkołach województwa lubuskiego w trzech środowiskach: wsi, małego miasta (Żagań, Nowa Sól, Krosno Odrzańskie, Nowe Miasteczko) oraz średniego miasta (Zielona Góra). Ich celem było ustalenie: „Które wartości moralne uczniowie cenią?” oraz „Jakie przesłania zawarte w tekście Karola Wojtyły dostrzegają, akceptują i chcą realizować w swoim życiu?”. Udział w nich był dobrowolny. Chętni gimnazjaliści (prawie 75% grupy stanowiły dziewczęta) z różnych klas (od I do III) otrzymali kwestionariusze ankiety w szkolnych świetlicach i czytelnich. Po przeczytaniu fragmentów *Elementarza etycznego* (*Problem*

¹⁴ Por. J. Mastalski, J. Siewiora, *Formacja wychowawców w kontekście przemian cywilizacyjnych*, Kraków 2017.

¹⁵ Por. G. Mietzel, *Psychologia kształcenia. Praktyczny podręcznik dla pedagogów i nauczycieli*, Gdańsk 2002, s. 134-136.

¹⁶ A. Lendzion, *Kształcenie charakteru w poglądach antropologiczno-etycznych Karola Wojtyły i w nauczaniu Jana Pawła II*, [w:] *Pedagogiczna inspiracja Jana Pawła II*, red. M. Nowak, C. Kalita, Biała Podlaska 2005, s. 315.

bezinteresowności; Właściwa interpretacja nauki o szczęściu; Wartości; Sprawiedliwość a miłość) uczniowie odpowiadali na zamieszczone pod tekstem pytania.

Przeanalizowano osiemdziesiąt sześć pisemnych wypowiedzi dziewcząt i chłopców, z których wynika, że wiedza młodzieży o wartościach moralnych jest ograniczona i powierzchowna¹⁷, a kontakt z literaturą z zakresu etyki jest sporadyczny. Oto przykładowe odpowiedzi na pierwsze pytanie („Które wartości, dobra wymieniane przez Karola Wojtyłę, są również dla Ciebie ważne? Dlaczego je cenisz?”):

Według mnie ważnymi wartościami w życiu człowieka są: człowieczeństwo, wolność oraz sprawiedliwość. Moim zdaniem, każdy powinien sam podejmować decyzje i robić to, co uważa za słuszne. Powinien kierować się człowieczeństwem i pomagać innym, stawiając się w ich sytuacji (chłopiec, kl. II, małe miasto). Sprawiedliwość, miłość, dobroć, bezinteresowność. Cenię je dlatego, gdyż chciałabym ich doświadczać od innych ludzi (dziewczyna, kl. II, wieś).

Dla mnie najważniejszymi wartościami są miłość i szczęście. Obie wartości wiążą się ze sobą, bo gdy w naszym życiu jest miłość, to człowiek jest szczęśliwy. Miłość może być różna, np. do drugiego człowieka, czy do rodziców, ale każda z nich jest bardzo ważna (dziewczyna, kl. I, średnie miasto).

Uczniowie wybierali od jednej do czterech wartości. Były to najczęściej:

- sprawiedliwość 36 („Jest cechą zanikającą we współczesnym świecie; trudno znaleźć sprawiedliwe osoby, częściej teraz patrzy się na korzyści, jakie można osiągnąć poprzez oszustwa” – dziewczyna, kl. II, małe miasto);
- bezinteresowność 25 („Trzeba pomagać wszystkim, którzy tej pomocy potrzebują. Nie można oczekiwać za to jakiegokolwiek nagrody. Dobro i tak do nas wróci” – dziewczyna, kl. III, małe miasto; „Cenię sobie niesienie bezinteresownej pomocy, ale tylko dla przyjaciół, odpowiadam szacunkiem za szacunek, dobrocią na dobroć, jeżeli pomagam, oczekuję potem pomocy” – chłopiec, kl. III, małe miasto);
- miłość 16 („Sprawiedliwość i bezinteresowna miłość wpływają na życie w zgodzie i zrozumienie drugiego człowieka” – dziewczyna, kl. II, małe miasto);
- dobro 15 („Dobro jest najszlachetniejsze w życiu” – dziewczyna, kl. I, małe miasto);
- wolność 13 (częściej wybierana przez chłopców);
- ogólnie wartości duchowe 9 („są ważne dla rozwoju człowieka” – dziewczyna, kl. II, średnie miasto);
- doskonalenie się 9 („Ważną rzeczą dla mnie, którą wymienił Karol Wojtyła, jest doskonalenie się, ponieważ dzięki temu staję się lepsza, mądrzejsza i inaczej widziana

¹⁷ Podobny wniosek sformułowano na podstawie badań z 2005 r. Por. E. Kobyłecka, *Nauczyciele i uczniowie gimnazjum wobec wyboru wartości. Między pewnością a zwątpieniem*, Zielona Góra 2009.

- w tym wielkim świecie. Dzięki doskonaleniu się możemy osiągnąć w życiu duży sukces, np. zostać doktorem specjalistą” – dziewczyna, kl. III, małe miasto);
- godność 8 (żaden uczeń nie uzasadnił wyboru tej wartości);
 - szczęście 7 („Szczęście jest bardzo ważne, gdyż wtedy człowiek się nie smuci” – dziewczyna, kl. II, średnie miasto);
 - człowieczeństwo 5 („Ważne jest, aby posiadać ludzkie odruchy” – chłopiec, kl. III, małe miasto)
 - mądrość 5 („Mądrość – bowiem tylko ona nas do czegoś doprowadzi. Bez niej człowiek nie istnieje” – chłopiec, kl. II, małe miasto).

Wskazano również: pokorę (4 osoby); prawdę i uczciwość (po 3 uczniów). Po jednym razie wymieniono: samorealizację, miłosierdzie, wytrwałość, wiedzę, rozsądek, cierpliwość, rozum, odpowiedzialność, prawdomówność, szacunek. Wszyscy wypowiadający się uczniowie dostrzegli wartości moralne, ale mieli trudności z uzasadnieniem swoich wyborów. Znalazły się również wypowiedzi o nieco innym charakterze:

Nie znam zbyt wiele cytatów Karola Wojtyły. Nie przywiązuję dużej wagi do słów ludzi. Nie cenię ich w dużym stopniu, ale szanuję (chłopak, kl. III, średnie miasto).

Uważam, że wszystkie dobra wymienione w tekście są ważne, oprócz duchowych, które są przydatne dla osób wierzących (chłopak, kl. III, średnie miasto).

Na drugie pytanie „Czego współczesny człowiek może się nauczyć, czytając przesłania zawarte w *Elementarzu etycznym*?” odpowiadano na przykład:

Może tam znaleźć prawdę o ludzkich powinnościach, miłosierdziu, bezinteresowności, pokorze, doskonałości moralnej (dziewczyna, kl. III, małe miasto).

Zwagać na dobro drugiego człowieka (dziewczyna, kl. III, wieś).

Uczy się zasad, jak się nimi kierować, jak postępować w swoim życiu, aby być dobrym człowiekiem (dziewczyna, kl. I, średnie miasto).

żyć zgodnie z nakazami sumienia (dziewczyna, kl. II, wieś).

Współczesny człowiek, czytając przesłania zawarte w *elementarzu etycznym*, może nauczyć się tego, że nie należy stawiać dóbr materialnych na pierwszym miejscu, bo w życiu nie jest ważne, co posiadasz, lecz jakim jesteś człowiekiem. Nasuwa się jeszcze jeden wniosek, że człowiek powinien czynić dobro bezinteresownie, a nie oczekiwać za nie pochwały (chłopak, kl. III, wieś).

Współczesny człowiek może nauczyć się, jak żyć w zgodzie z moralnymi zasadami, współżyć z bliźnimi w pokoju i dobroci. Cenić to, co się posiada i nie dążyć za wszelką cenę za nieosiągalnym (dziewczyna, kl. II, wieś).

Współczesny człowiek dzięki przeczytaniu *Elementarza etycznego* może stać się lepszy i powinien dzięki temu zauważyć drugiego człowieka, doceniać dobro i szczęście, jakie ma (dziewczyna, kl. I, małe miasto).

Uczniowie w przeważającej większości zauważają wychowawcze walory tekstu. Dostrzegają horyzont dobra, deklarują, że chcą je realizować. Ważne są dla nich relacje

osobowe. Autor *Elementarza*, reprezentant filozofii personalistycznej, rozwinął ten temat w swoich następnych dziełach (np. *Miłość i odpowiedzialność*). Zachęcał wszystkich do autokreacji i wszechstronnego rozwoju oraz współpracy na rzecz pomnażania ogólnoludzkich wartości. To etyka musi „wysunąć rolę nadrzędną ducha ludzkiego, rozumu i woli, one bowiem zasadniczo kierują człowiekiem w stronę obiektywnego dobra”¹⁸.

Prawie wszyscy objęci badaniami gimnazjaliści uważają, że z tekstu Karola Wojtyły można się przede wszystkim nauczyć miłości do bliźniego, wartościowego życia i tego, co jest w nim ważne, jak stać się dobrym. Ich interpretacje są jednak niekompletne, intuicyjne, nie poparte wiedzą i własnymi przemyśleniami na temat człowieka i jego czynów¹⁹.

Znajdziemy również kilka sceptycznych lub polemicznych wypowiedzi młodych ludzi:

Elementarz etyczny byłby najprawdopodobniej niezrozumiały dla 50% współczesnego społeczeństwa. Spora część osób potrafiących rozszyfrować przesłania tekstu, nawet nie spróbowałaby odnieść ich do realnego życia. Tylko niewielka grupa, kierująca się na co dzień opisanymi zasadami, rozumiałaby sens zapisu, który moim zdaniem jest zbiorem ładnie zapisanych sformułowań, mających niewielkie szanse bytu w świecie obiektywnym (chłopiec, kl. III, małe miasto).

Nauczyć się można niewiele. Można jedynie poznać spojrzenie Papieża na sprawę etyki, choć to pojęcie mgliste i zmienne, dlatego trudno się kierować nim w życiu (chłopiec, kl. III, średnie miasto).

Myszę, że człowiek, który ma już swoje „zasady”, nie nauczy się niczego (dziewczyna, kl. II, małe miasto).

Nie mam pojęcia, czego można się nauczyć, ponieważ ten tekst jest dla mnie niezrozumiały (chłopiec, kl. III, średnie miasto).

W odpowiedzi na trzecie pytanie („Jakie sformułowania są dla Ciebie trudne lub niezrozumiałe?”) około 50% młodych ludzi stwierdziło, że wszystko jest dla nich zrozumiałe. Kilku uczniów przyznało się do trudności interpretacyjnych (np.: „Cały tekst jest napisany mądrze i fachowo, jednak czytając go nie za wiele rozumiałam. Dopiero po głębszej analizie każdego zdania można było wyczytać o co tak naprawdę w nim chodzi” – dziewczyna, kl. II, wieś; „Wiele słów samych w sobie jest trudnych, ale w połączeniu z innymi stanowią spójną, logiczną całość” – dziewczyna, kl. III, małe miasto).

Najbardziej niezrozumiałym był fragment zatytułowany *Wartości*, który cytuję poniżej:

Nikt i nigdzie nie ma co do tego wątpliwości, że obiektywnie daleko bardziej stanowi o doskonałości człowieka jego wartość moralna, jego charakter aniżeli siła

¹⁸ K. Wojtyła, *op. cit.*, s. 72.

¹⁹ Istotne rozważania na temat doświadczenia aksjologicznego, roli sfery intelektualnej i sfery emocjonalnej w percepcji wartości znajdziemy w S. Kowalczyk, *Człowiek w poszukiwaniu wartości. Elementy aksjologii personalistycznej*, Lublin 2006, s. 141-152.

fizyczna czy zewnętrzna piękność. Uznają to również i ci ludzie, którzy raczej dysponują właśnie siłą czy pięknnością ciała aniżeli charakterem czy cnotą. [...] Wyższość wartości duchowych nad materialnymi nie jest tylko sprawą jakiegoś irracjonalnego odczucia. Są one wyższe dlatego, że wiążą się z obiektywnie wyższym bytem, z bytem doskonalszym od materii. O tej doskonałości bytu duchowego świadczą rozumiały dla nas energie duchowe, które samą swą naturą przewyższają to wszystko, co kryje w sobie materia. Okazuje się to nawet wówczas, gdy energie te – chodzi tutaj o rozum ludzki i wolę – są wydatkowane do opanowania i wykorzystania materii. O ich nadrzędnym znaczeniu nikt wówczas nie wątpi. Energie te jednakże same w sobie też się rozwijają i doskonalą. Tak więc poznanie samo w sobie jest doskonałością rozumu, a moralność doskonałością woli. Tylko dla istot obdarzonych rozumem istnieje problem prawdy i tylko dla obdarzonych rozumną wolą istnieje problem dobra moralnego. Poza sferą duchową prawda i dobro moralne nie mają racji bytu. Ponieważ zaś trudno nie uznać, że są to wartości najwyższe wśród tych, jakimi żyje człowiek – zatem trudno nie uznać prymatu ducha²⁰.

Najczęściej nie rozumiano następujących sformułowań: „obiektywne dobro”; „energie duchowe”; „wyższy byt”. W kilku przypadkach pojawiły się komentarze:

Polskie nastolatki lubią o siebie dbać, a przede wszystkim pięknie wyglądać (komentarz do fragmentu: „Nikt i nigdzie nie ma co do tego wątpliwości, że obiektywnie daleko bardziej stanowi o doskonałości człowieka jego wartość moralna, jego charakter aniżeli siła fizyczna i zewnętrzna piękność” – dziewczyna, kl. III, małe miasto).

Przecież można dbać i o siebie, i o innych (komentarz do fragmentu: „Człowiek nastawiony z natury tylko na swoje własne, jednostkowe dobro, nie jest zdolny chcieć dobra drugiego człowieka” – dziewczyna, kl. II, małe miasto).

Było również kilka odpowiedzi typu: „Cały tekst jest napisany niezrozumiałymi słowami dla przeciętnego nastolatka”; „Tekst jest trudny”; „Wszystko jest niezrozumiałe”; „Tekst jest zbyt długi”. Wydaje się, że słowa *Elementarza* za bardzo nie poruszają gimnazjalistów, a Jan Paweł II nie jest młodym ludziom tak bliski, jak poprzednim pokoleniom.

Współczesny nastolatek, głównie kształtowany przez kulturę popularną, często pragnie łatwego i przyjemnego życia. Nie jest przyzwyczajony do podejmowania trudnych decyzji, myślenia o przyszłości. Reprezentuje pragmatyczne podejście do codzienności. Ważne jest to, co tu i teraz się wydarza. Młodzi ludzie mają coraz uboższy język i aspiracje związane z partycypacją w kulturze wysokiej.

Czwarte pytanie: „O co chciałbyś zapytać autora tekstu?” miało na celu zachęcenie uczniów do podjęcia prób dialogu z dziełem. Pierwsza grupa zadawanych przez gimnazjalistów pytań odnosiła się do genezy utworu, na przykład:

²⁰ K. Wojtyła, *op. cit.*, s. 74-75.

Co skłoniło autora tekstu do napisania *Elementarza etycznego*? (chłopiec, kl. III, wieś).
 Skąd wziął się pomysł napisania tekstu? (dziewczyna, kl. II, średnie miasto).
 Dlaczego tekst powstał, jaka była przyczyna jego napisania? (chłopiec, kl. III, średnie miasto).

Kolejne pytania były związane z normatywnym charakterem *Elementarza*. Oto niektóre z nich:

Jak w dzisiejszych czasach przestrzegać powyżej opisanych norm moralnych, skoro większość ludzi na świecie nie ma pojęcia, że coś takiego istnieje? (dziewczyna, kl. II, wieś).
 Dlaczego warto być dobrym? Czy tylko wskazane w tekście wartości są ważne? (dziewczyna, kl. II, małe miasto).
 Która wartość jest najważniejsza? (dziewczyna, kl. II, małe miasto).
 Dlaczego, zdaniem autora, nie można się doskonalić poza wartościami moralnymi? (dziewczyna, kl. I, małe miasto).
 Jak nauczyć innych czynić dobro i stać się lepszą osobą? (chłopiec, kl. III, średnie miasto).
 W jaki sposób człowiek co krok ujawnia doskonałość Stwórcy? (dziewczyna, kl. II, małe miasto).
 Dlaczego niektórym ludziom ciężko jest być pokornym? (dziewczyna, kl. III, wieś).
 Dlaczego niektórzy nauczyciele są niesprawiedliwi? (dziewczyna, kl. III, małe miasto).
 Czy człowiek może się zmienić? (dziewczyna, kl. III, małe miasto).

Ostatnia grupa pytań wiązała się bezpośrednio z osobą autora:

Czy on sam od początku wiedział, że to, co robi, jest właściwe, skąd brał siłę, by stawiać czoła złu? (dziewczyna, kl. III, wieś).
 Czy Karol Wojtyła miał jakiś autorytet, na którym się wzorował? (dziewczyna, kl. III, małe miasto).
 Czy stosowanie się do tego, co napisał, sprawiało mu trudność? (dziewczyna, kl. III, wieś).
 Czy zawsze się stosował do tych zasad? (dziewczyna, kl. III, średnie miasto).
 Dlaczego napisał taki tekst? (chłopiec, kl. III, średnie miasto).
 Czy długo myślał nad tym tekstem? (chłopiec, kl. II, małe miasto).
 Skąd Karol Wojtyła to wszystko wiedział? (dziewczyna, kl. I, średnie miasto).

Wszystkie te pytania wskazują na zainteresowanie młodych ludzi problematyką podjętą w *Elementarzu*. Wszak każdy poszukuje i respektuje w swoim życiu wiele różnych wartości. Socjolog napisał:

Człowiek nie może zrezygnować z prób szukania uogólnionych odpowiedzi na pytania: dlaczego należy postępować w określony sposób, dlaczego taki, a nie inny sposób jest moralnie dozwolony i szlachetny, jak można odnaleźć swoją prawdziwie ludzką pełnię i przeznaczenie. Idzie przecież o realizację tych wszyst-

kich wartości, które odpowiadają podstawowym potrzebom ludzkim i mają znaczenie dla rodziny ludzkiej. Właściwie pojęte i realizowane wychowanie dzieci i młodzieży jest szansą skupienia ludzkości wokół głównego ośrodka wspólnych wartości moralnych²¹.

Uwagi końcowe

Karol Wojtyła był duszpasterzem, wykładowcą, mistrzem i przyjacielem młodzieży. Zachęcał każdego do samowychowania, refleksji nad sobą, walki z niedoskonałościami i tym, co słabe oraz grzeszne. Wzywał do służby na rzecz dobra wspólnego, braterstwa, pojednania, przezwyciężania podziałów, respektowania wartości godności, tolerancji i szacunku dla drugiego człowieka²².

Uczniowie dostrzegli wymiary poznawczy i dydaktyczny *Elementarza etycznego*. Ich wypowiedzi były zazwyczaj krótkie, brakowało pogłębionych refleksji. Niekiedy reprezentowali emocjonalne podejście do tekstu. Z ogólnej diagnozy wiedzy gimnazjalistów o wybranych wartościach moralnych wynika, że mają oni znaczne braki w wiadomościach. Wiedza aksjologiczna adolescentów jest subiektywna i niekompletna. Problem ten jest wart przeprowadzenia dalszych, bardziej wnikliwych badań.

Żeby zrozumieć i docenić spuściznę Jana Pawła II, trzeba ją najpierw poznać. Podejmowanie działań, dzięki którym młodzi ludzie będą przyswajać sobie wiedzę o dobru, jest potrzebne, a nawet konieczne, może pomóc jednostce w podwyższaniu jej kompetencji społecznych, odnajdowaniu własnego miejsca wśród innych. Wspólne czytanie *Elementarza etycznego* oraz dyskusje na lekcjach religii, etyki, języka polskiego, godzinach wychowawczych, zajęciach pozalekcyjnych zapewne dostarczą odpowiedzi na podstawowe pytania egzystencjalne. Uchwytowanie sensu mądrych i ważnych słów, które napisał Ojciec Święty, podjęcie trudu rozpoznawania, rozumienia i akceptowania ponadczasowych wartości jest drogą do samorozumienia oraz samodoskonalenia się człowieka, zarówno ucznia, jak i nauczyciela. Mimo rozmaitych trudności warto wiedzę o moralności w większym stopniu udostępniać wychowankom w szkole, szanując ich podmiotowość, wybory i interpretacje. Etyka „była zawsze, jest i na zawsze pozostanie główną areną sporu o prawdę na temat człowieka, na temat samopoznania”²³. W czasach relatywizmu moralnego, ambiwalentnych wyborów aksjologicznych,

²¹ J. Mariański, *Wprowadzenie do socjologii moralności*, Lublin 1989, s. 236.

²² Zob. E. Kobyłecka, *Uniwersalny charakter myśli Jana Pawła II o człowieku i wychowaniu*, [w:] *Kultura nie tylko literacka. W kręgu myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, „Scripta Humana”, t. 8, Zielona Góra 2017.

²³ T. Styczeń, *Z „Rozmów o Janie Pawle II”*, [w:] *Obecność. Karol Wojtyła w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, red. M. Filipiak, A. Szostek, Lublin 1987, s. 20.

licznych zagrożeń cywilizacyjnych zgłębianie filozofii zorientowanej na osobę może pomóc w formacji psychicznej, duchowej oraz intelektualnej jednostki.

QUESTIONS AND ANSWERS. JUNIOR HIGH SCHOOL STUDENTS READ KAROL WOJTYLA'S *ETHICAL PRIMER*

Summary

Nowadays young people often find themselves lost and unable to distinguish between good and evil. They ask themselves questions about the true sense of existence and about what is most important and precious in human life. They keep looking for authorities likely to become their leaders and masters. Modern school exerts no more than a minor influence on the axiological choices made by the young and only occasionally does it encourage them to discuss the principles underlying peaceful cooperation with others and the rules of noble behaviour. The present author's research findings reveal that junior high school students are not familiar with Karol Wojtyła's *Ethical Primer*. They are not particularly willing to begin a dialogue with this socially significant text. Their comments on moral values are brief and casual. They lack knowledge, sensitivity and reflectivity.